

БЛОШЕНКО Е. Є.,
аспірант кафедри екологічного права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 349.6:502.211:582

ЮРИДИЧНІ ОЗНАКИ РОСЛИННОГО СВІТУ ЯК ОБ'ЄКТА ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ

Стаття присвячена дослідженню юридичних ознак рослинного світу як об'єкта екологічних правовідносин у сфері використання. Проаналізовано на теоретичному рівні як загальні, так і спеціальні ознаки рослинного світу.

Ключові слова: екологічне право, рослинний світ, використання рослинного світу, ознаки рослинного світу.

Статья посвящена исследованию юридических признаков растительного мира как объекта экологических правоотношений в сфере использования. Проанализированы на теоретическом уровне как общие, так и специальные признаки растительного мира.

Ключевые слова: экологическое право, растительный мир, использование растительного мира, признаки растительного мира.

The article investigates the legal evidence of the plant world as an object of ecological relationships in use. Analyzed on a theoretical level, both general and special features of the plant world.

Key words: environmental law flora, use of the plant world, signs of the plant world.

Вступ. Дослідження ознак рослинного світу як об'єкта екологічних правовідносин були предметом деяких наукових праць на дисертаційному рівні. Ці відносини розглядалися вченими в контексті формування флористичного права [21], при розгляді відносин у сфері охорони рослинного світу [4; 11] або лише його окремого елемента, а саме лісів [25]. Отже, можна констатувати, що актуальність цієї статті зумовлена відсутністю у сучасній еколого-правовій науці України спеціальних напрацювань щодо правових питань визначення рослинного світу як об'єкта використання. У цій роботі зроблена спроба назвати ознаки цього об'єкта екологічних правовідносин, що стане відправною точкою для подальших досліджень у цій сфері.

Постановка завдання. Вивчення, наведення переліку ознак рослинного світу як об'єкта екологічних правовідносин у сфері використання, а також вирішення актуальних питань, що виникають із цього приводу. Автор має за мету класифікувати усі ознаки, враховуючи особливості рослинного світу як об'єкта правовідносин.

Результати дослідження. Як і будь-якому іншому об'єкту екологічних правовідносин, рослинному світу притаманні загальні юридичні ознаки.

Одна з позицій в теорії екологічного права полягає у тому, що для того щоб природний об'єкт був визнаний об'єктом екологічного правовідношення, йому мають бути притаманні наступні юридично значущі ознаки: а) природне походження; б) природний зв'язок із навколишнім середовищем; в) виконання життєвовабезпечуючих функцій людини [16, с. 103; 3, с. 37].

Окремі науковці пропонують більш розширений перелік ознак об'єктів екологічного права, до якого належать: а) природний, природно-антропогенний або антропогенний характер походження; б) відсутність вартості природних і природно-антропогенних об'єктів; в) неможливість (або обмежена можливість) відновлення в природі природних і природно-антропогенних об'єктів; г) екологічний взаємозв'язок із навколишнім природним середовищем; д) особливий правовий режим їх використання, який регулюється значною кількістю імперативних приписів та ін. [2]. Усі наведені ознаки, на наш погляд, доречно використовувати при визначенні поняття «рослинний світ як об'єкт екологічних правовідносин у сфері використання».

Крім загальних ознак, можна виділити й сукупність спеціальних, що характерні тільки даному об'єкту. Так, П.О. Тихий у своєму дисертаційному дослідженні, встановлюючи ознаки дикої фауни як об'єкта екологічних правовідносин, умовно поділив їх на три види: біологічні, середовищні та територіальні [24, с. 16]. З огляду на те, що дика фауна, як і рослинний світ, належить до живих природних об'єктів, вважаємо, що ці два природних об'єкти є досить схожі між собою за своїми природними характеристиками, тому при виокремленні ознак рослинного світу пропонуємо за основу взяти цю класифікацію.

1. Так, до *біологічних ознак* слід віднести приналежність рослинного світу до живих організмів та перебування у стані дикості.

Спочатку з'ясуємо, у чому полягає приналежність рослинного світу до об'єктів живої природи (живих організмів). Хоча вона, на переконання багатьох, є очевидною, проте ця ознака прямо і неказана у Законі України «Про рослинний світ» [18], а вжиті «ресурс», «організм». На думку деяких вчених, поняття «організм» і «ресурс» є різними за своїм змістом. Зокрема, Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» [7] закріплює: організм, живий організм – це будь-яка форма біологічного існування, здатна до самовідтворення або передачі спадкових чинників. Організм – це жива істота, частини котрої впливають одна на одну так, що вони функціонують разом як біологічна система, а ресурси – це запаси чого-небудь, які можна використати в разі потреби [20]. Отже, усі живі природні рослинні ресурси є живими рослинними організмами, однак не всі живі рослинні організми вважаються ресурсами.

Друга *біологічна ознака* вимагає дослідження стану дикості (дикорослості) рослинного світу.

Так, у ст. 2 Закону України «Про рослинний світ», що містить основні завдання флористичного законодавства України (законодавства про рослинний світ), йдеться про регулювання суспільних відносин у сфері охорони, використання та відтворення саме дикорослих та інших несільськогосподарського призначення судинних рослин. Водночас у ст. 3 цього Закону визначено загальне поняття «дикорослі рослини» – це рослини, що природно зростають на певній території.

У природничих науках прийнято поділяти усі рослини на культурні (у тому числі сільськогосподарські) та дикі [5]. Однак у ст. 1 Закону прямо передбачено, що відносини у сфері охорони, використання та відтворення рослин і багаторічних насаджень сільськогосподарського призначення регулюються відповідним законодавством України. Виникає питання: яким чином регулюються відносини щодо решти культурних рослин, тобто тих, що не є сільськогосподарськими?

На нашу думку, задля усунення цієї прогалини слід розширити перелік об'єктів рослинного світу, що виступають об'єктами правового регулювання, та передбачити це у наведеному Законі, тобто закріпити аналогічні положення, що стосуються дикорослих рослин і до частини культурних рослин (крім сільськогосподарських рослин).

В енциклопедичній літературі можна знайти визначення об'єктів рослинного світу як організмів рослинного походження (дикорослі рослини та гриби) чи їх популяції [8, с. 214].

Виходить, рослини, гриби та їх угруповання, що складають рослинний світ, належать до дикорослих рослин, хоча ця ознака прямо і не передбачена у визначенні поняття «рослинний світ» у Законі України «Про рослинний світ».

Ознака дикості по відношенню до рослинного світу розглядалася й правниками. Так, А.Б. Іскоян, яка першою дослідила на дисертаційному рівні правове регулювання використання рослинного світу, вважає, що до диких видів повинні зараховуватися ті рослини, які виникли еволюційним шляхом, сформувалися в процесі історичного розвитку природи Землі, можуть зростати, зберігаючи усі ознаки свого виду, у природних умовах без будь-якого втручання людини. До культурних видів слід віднести тільки рослини, які виведені людиною, можуть зростати та стійко зберігати всі ознаки свого виду лише за сприяння людини, в умовах штучної обробки [11, с. 14–15].

У той же час належність до дикого рослинного світу як основну ознаку рослинного світу також називає Д.П. Дичоте [9].

Зарубіжні науковці теж звертають увагу на те, що до рослинного світу належать лише дики рослини, тобто екологічно пов'язані з іншою природою. Відповідно, культурні рослини, вирощені людиною для споживання, не є частиною рослинного світу [6, с. 538].

Так, ст. 1 Закону Республіки Білорусь «О растительном мире» [13] рослинний світ визначається саме як сукупність дикорослих рослин на відміну від українського законодавства про рослинний світ, де у визначенні рослинного світу ця ознака не передбачена; ця ознака також передбачена деякими іншими країнами у законах [14; 15].

Слушною є точка зору А.К. Соколової, яка вважає, що необхідно доповнити цією ознакою визначення рослинного світу, наведене у Законі України «Про рослинний світ» [22, с. 24], оскільки вона має важливе значення для визнання рослинного світу об'єктом екологічних правовідносин, а також при регулюванні відносин із використання рослинного світу.

2. Наступна група – це середовищні ознаки, які визначають стан існування об'єкта по відношенню до навколишнього природного середовища. На думку П.В. Тихого, названий вид ознак вказує на умови та місце перебування диких тварин [24, с. 19]. Так, Закон України «Про тваринний світ» регулює відносини у сфері охорони, використання й відтворення диких тварин, які перебувають у стані волі, неволі чи напіввільних умовах, на суші, у воді, ґрунті та повітрі [19].

Деякі науковці при визначенні рослинного світу застосовують дану ознаку (зростання рослинного світу у стані природної волі) [11, с. 16].

На наш погляд, такі терміни, як «стан волі, неволі, чи напіввільні умови існування», до рослинного світу застосовувати недоречно. З цього приводу А.М. Щеколюдкін вважає, що така ознака, як «стан природної волі», вичерпно характеризує диких тварин, що, очевидно, не підходить для диких рослин [26, с. 10].

Щодо фізичного середовища перебування рослин, то вони можуть знаходитися так само, як дики тварини – на суші, у воді, ґрунті та повітрі.

Найпоширеніша група рослин зростає саме на суші, але у спеціалізованій літературі наводяться деякі інші види рослин (ґрунтові, водяні, аерофіти та ін.). Наприклад, найважливішими компонентами ґрунту виступають мікроскопічні рослини і тварини, що мешкають у ній у величезній кількості. Можна без перебільшення відзначити, що велика частина ґрунтоперетворюючих процесів, що протікають у природі, значною мірою зумовлена життєдіяльністю мікроорганізмів зі світу рослин [10], а саме «ґрунтовими рослинами». Необхідною життєвою умовою «водяних рослин» виступає перебування в прісній або солонуватій воді, деякі з них занурені у воду повністю, інші – лише частково, серед яких значне місце займають водорості [27]. Також можна назвати аерофіти, тобто «повітряні рослини», які одержують усі необхідні живильні речовини з атмосфери. До них належать епіфіти, а також деякі мохи, водорості та окремі види лишайників [5].

У цьому контексті додамо, що А.Б. Іскоян, наводячи дефініцію, запропонувала застосовувати поділ рослин на «наземні та водні» [11, с. 18], не взявши до уваги рослинність, що зростає у повітрі.

Неврахування усіх можливих середовищ існування може негативно позначитися на правовому регулюванні рослинного світу. Наприклад, це стосується водоростей, що одночасно виступають й водними живими ресурсами [17]. Хоча водорості, безперечно, належать

до об'єктів рослинного світу, але регулювання відносин у сфері використання цього об'єкта відбувається фауністичним законодавством в актах, присвячених правовому регулюванню рибальства – одного з видів використання тваринного світу, а саме: Законом України «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» [17], Інструкцією «Про порядок спеціального використання риби та інших водних живих ресурсів» [12] тощо.

Отже, хоча в Законі України «Про рослинний світ» ці положення не закріплені, але міститься згадка про місцезростання рослинного світу в завданнях законодавства України про рослинний світ (ст. 2). На нашу думку, місцезростання рослинного світу передбачає їх зростання на суші, у воді, на ґрунті та в повітрі. Дана ознака безпосередньо стосується характеристики юридичних ознак об'єктів рослинного світу, бо останні тісно пов'язані з середовищем місцезростання завдяки своїм природним властивостям.

3. Іншою ознакою виступає *територіальна приналежність* рослинного світу. Так, П.В. Тихий вважає, що цей вид ознак суттєво відрізняється від попередніх, насамперед середовищних. Останні вказують на місце перебування диких тварин у природному середовищі, тобто характеризують тварин з об'єктивного боку. Територіальна ознака дещо суб'єктивна й умовна. Вона визначається дією фауністичного законодавства України у просторі й існує у зв'язку з формальним визначенням такого простору (територій) [24, с. 24].

У Законі України «Про рослинний світ» ознака, яку ми розглядаємо, прямо не вказана, але, виходячи із загально визначених теоретичних засад, слід наголосити, що Закон України «Про рослинний світ» має досить неоднозначне поширення у просторі. По-перше, на всю державну територію України, яка охоплює сушу, внутрішні води, територіальне море, надра і повітряний простір. По-друге, норми цього акта діють на територіях зі змішаним правовим режимом, а саме у виключній (морській) економічній зоні та континентальному шельфі. Таким чином, пропонується визначити територіальну приналежність відносин щодо використання рослинного світу в межах державної юрисдикції України.

4. Слід зазначити, що серед юридичних ознак визначення рослинного світу як об'єкта екологічних правовідносин у сфері використання передусім необхідно назвати наступне: *обов'язкове встановлення відповідного правового режиму його використання*. Фахівці в галузі загальної теорії права визначають поняття «правовий режим» таким чином: це особливий порядок правового регулювання певної сфери суспільних відносин, який забезпечується шляхом специфічного поєднання та співвідношення його методів, способів і типів [23, с. 143].

Висновки. Окресливши всі загальні та спеціальні ознаки, характерні саме рослинному світу, а також внутрішню класифікацію об'єктів рослинного світу, можна запропонувати такі спеціальні юридичні ознаки рослинного світу як об'єкта екологічних правовідносин у сфері використання, як: біологічні, середовищні, територіальні, а також встановлення відповідного правового режиму використання рослинного світу та запропонувати їх законодавче закріплення.

Подальше дослідження й вирішення окреслених правових проблем може бути предметом майбутніх наукових пошуків у межах запропонованої тематики, а саме визначення юридичного поняття «рослинний світ як об'єкт екологічних правовідносин у сфері використання».

Список використаних джерел:

1. Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій : [навч. посіб. для юрид. фак. ВНЗ] / В.І. Андрейцев. – К. : Вентурі, 1996. – 207 с.
2. Анісімова Г.В. Об'єкти екологічних правовідносин: сучасні підходи / Г.В. Анісімова. // Теорія і практика правознавства. – 2014. – Вип. 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/tipp_2014_1_16.pdf.
3. Балашенко С.А. Экологическое право : [учеб. пособ. по спец. «Правоведение» для студ. вузов] / С.А. Балашенко, Д.М. Демичев. – Минск, 1999. – 398 с.
4. Басай О.В. Правовий режим рослинного світу України : дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / О.В. Басай. – Івано-Франківськ, 2008. – 214 с.

5. Биологический энциклопедический словарь / Гл. ред. М.С. Гиляров ; редкол. [А.А. Бабаев, Г.Г. Винберг, Г.А. Заварзин и др.] ; 2-е изд., исправл. – М. : Сов. энциклопедия, 1986. – 831 с.
6. Бринчук М.М. Экологическое право (право окружающей среды) : [учебник для выс. юр. учеб. завед.]. – М. : Юристъ, 1998. – 688 с.
7. Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2007. – № 35. – С. 484.
8. Голиченков А.К. Экологическое право России: словарь юридических терминов : [учеб. пособ. для вузов] / А.К. Голиченков. – М. : Издательский Дом «Городец», 2008. – 816 с.
9. Дичюте Д.П. Юридические критерии определения редких и исчезающих видов животных и растений / Д.П. Дичюте // Правовая охрана окружающей среды ; отв. ред. О.С. Колбасов, М.М. Славин. – М. : ИГП АН СССР. – 1985. – С. 63–74
10. Жизнь растений: в 6 т. / Под ред. А.Л. Тахтаджяна ; гл. ред. чл.-кор. АН СССР, проф. А.А. Федоров. – М. : Просвещение. 1974. – 479 с.
11. Искоян А.Б. Проблемы совершенствования правового регулирования охраны и использования растительного мира (диких растений вне лесов) : автореф. дис. ... к. ю. н. / А.Б. Искоян. – Ереван, 1985. – 24 с.
12. Інструкція про порядок спеціального використання риби та інших водних живих ресурсів : Наказ Міністерства аграрної політики України, Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 11.11.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
13. О растительном мире : Закон Республики Беларусь от 14 июня 2003 г. № 205-З // Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=h10300205&p2={NRPA}>.
14. О растительном мире : Закон Республики Молдова от 08.11.2007 г. // Государственный реестр юридических актов Республики Молдова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=327015&lang>.
15. Об охране и рациональном использовании растительного мира : Закон Туркменистана от 28 декабря 1993 г. № 916-ХІІ // Всемирный фонд дикой природы «За живую планету!» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.wwf.ru/about/where_we_work/asia/closed/econet/legislation/turkmenistan/floralaw/htm.
16. Петров В.В. Экологическое право России / В.В. Петров. – М. : Изд-во БЕК, 1995. – 557 с.
17. Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них : Закон України № 486-IV від 6 лютого 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=486-15&p=1260343540519866>.
18. Про рослинний світ : Закон України від 09.04.1999 р. № 591-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 22–23. – С. 198.
19. Про тваринний світ : Закон України від 13 грудня 2001 р. № 2894-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 14. – С. 94.
20. Салміна Я. Природні ресурси як об'єкти екологічних правовідносин, що складаються в процесі використання континентального шельфу / Я. Салміна // Віче. – 2013. – № 6. – С. 24–27 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/viche_2013_6_9.pdf.
21. Соколова А.К. Теоретичні засади становлення та розвитку флористичного права України : дис. ... д. ю. н. / А.К. Соколова ; конс. М.В. Шульга ; НУ «ЮАУ ім. Ярослава Мудрого». – Х., 2012. – 382 с.
22. Соколова А.К. Флористичне право України: проблеми формування та розвитку : [монографія] / А.К. Соколова // Нац. юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2009. – 288 с.
23. Петришин О.В., Погребняк С.П., Смородинський В.С. та ін. Теорія держави і права : [підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл.] / [О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін.] ; за ред. О.В. Петришина. – Х. : Право, 2014. – 368 с.

24. Тихий П.В. Еколого-правове регулювання спеціального використання дикої фауни : дис. ... к. ю. н. / П.В. Тихий. – Х. : Б. в., 2000. – 189 с.
25. Шершун С.М. Еколого-правове регулювання лісокористування в Україні : автореф. дис. ... к. ю. н. : спец. 12.00.06 / С.М. Шершун. – НАН України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2005. – 20 с.
26. Щеколодкин А.Н. Правовые проблемы охраны и использования объектов животного мира и растительного мира на особо охраняемых природных территориях : автореф. дис. ... к. ю. н. / А.Н. Щеколодкин. – М., 2006. – 18 с.
27. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – СПб., 1890–1907. – Т. VIа. – 824 с.

ЗАВЕРЮХА М. М.,
аспірант кафедри аграрного,
земельного та екологічного права
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 349.412:630(477)

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРИВАТНОЇ ФОРМИ ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛІ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються перспективи розвитку приватної форми власності на землі лісогосподарського призначення, які обумовлені інтенсивним використанням даної категорії земель та процесом реформування відносин власності на землю. Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення земельного та лісового законодавств України.

Ключові слова: ліс, землі лісогосподарського призначення, лісове законодавство, земельне законодавство, лісові відносини.

В статье рассматриваются перспективы развития частной формы собственности на земли лесохозяйственного назначения, которые обусловлены интенсивным использованием данной категории земель и процессом реформирования отношений собственности на землю. Предложены рекомендации по совершенствованию земельного и лесного законодательств Украины.

Ключевые слова: лес, земли лесохозяйственного назначения, лесное законодательство, земельное законодательство, лесные отношения.

The article is devoted to the prospectives of development of the private property of land for forestry purposes. They are caused by intensive use of this land type and also by reforming the property rights. The author proposed the recommendations on how to improve the land and forest legislation in Ukraine.

Key words: forest, forest lands, forest legislation, land legislation, forest relationship.

